

■

ELU TÕELISE OLEMUSE TUNNETAMINE, MOODSA AJA RELIGIOON VÕI UMBLUU – UUE VAIMSUSE ERINEVAD NIMETAMIS- JA KÄSITLUSVIISID EESTIS¹

Marko Uibu

Vaatamata religiooni tähtsuse vähenemisele lääne sekulaarsetes ühiskondades ei ole religioossus oma eri vormides inimeste maailmapildist kadunud. Et aga tänapäevaste individualistlike religioonivormide puhul on indiviidi seotus institutsiooni või grupiga nõrk, tähendab see tihti „uskumist kuulumiseta“ või ka „uskumist vajadusel“² ega pruugi isegi olla tajutud religioonina.³

Eesti ajaloolis-kultuuriliste eripärade tõttu jätab institutsionaalsete religioonide nõrgem haare siin veelgi enam ruumi individuaalse religioossuse ilmingutele, mis toetuvad suures osas New Age’i ehk uue vaimsuse ideestikule.⁴ Eesti tänapäevast religioossust on sotsiaalteaduslikult käsitlenud mitu autorit⁵ ning eri vaimseid-alternatiivseid nähtusi koon-

¹ Uurimistööd on toetanud Eesti Vabariigi Haridus- ja Teadusministeerium (sihtfinantseeritav teadusteema SF0180026s11) ja Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Kultuuriteooria Tippkeskus).

² Mitu religiooniurijat viitab sarnastele tendentsidele, kasutades erinevaid mõisteid ja lähenemisi. Vt nt: Grace **Davie**, *Religion in Britain since 1945: Believing without Belonging* (Oxford: Blackwell, 1994), 94; Daniele **Hervieu-Leger**, „Individualism, the Validation of Faith, and the Social Nature of Religion in Modernity” – *The Blackwell Companion to Sociology of Religion*. Ed. Richard K Fenn (Chichester: Blackwell Publishing, 2001), 161–175.

³ Hildegard **Van Hove**, „L’émergence d’un “marché spirituel”” – *Social Compass*, 46/2 (1999), 161–172.

⁴ Lea **Altnurme**, „Mida võiks kirik teada eestimaalase individuaalsest religioossusest” – *Astu alla rahva hulka. Artikleid ja arutlusi Eesti elanikkonna vaimulaadist*. Toim Eerik Jõks (Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 2012), 193–212.

⁵ Lea **Altnurme**, *Kristlusest oma usuni. Uurimus muutustest eestlaste religioossuses 20. sajandi II poolel*. (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005); Lea **Altnurme**, „Uus vaimsus

dava katusmõistena on valdavalt kasutatud terminit „uus vaimsus“ (tuleneb ingliskeelsest mõistest *new spirituality*).⁶ Uue vaimsuse määratluse viisid on põhjustanud aga ka diskussiooni nii (sotsiaal)teadlaste, teoloogide⁷ kui ka osalejate ja kõrvalseisjate seas.⁸ Terminoloogiaga seonduvate hoiakute ja arusaamade kirjusus raskendab uuringute läbiviimist, samas on vaimsuse mõiste kasutamise kohta laiapõhjalisi uuringuid vähe. Eesti materjali kohta leiabki vaid piiratud ulatusega kvalitatiivseid analüüse.⁹

Artikkel annab ülevaate (uue) vaimsuse mõiste kasutusest eri kontekstides, vaadeldes nii sisulisi kui ka keelelisi aspekte. Empiiriline analüüs keskendub eelkõige uue vaimsusega tegelejate arusaamadele vaimsuse määratlemisest ja nimetamisest. Artikli aluseks on 2014. aasta kevadel läbiviidud küsitlus, millele vastas 470 inimest, kellest 451 olid uue vaimsusega mingis vormis tegelejad: lugenud raamatuid, harrastanud vaimseid-alternatiivseid praktikaid, läbinud vaimseteemalisi kursuseid. Analüüs toetub põhiosas just avatud küsimuste kvalitatiivsele analüüsile, ehkki uuring annab mingi pildi ka suhtumiste proportsioonidest. Religiooniuringute distsiplinaarselt positsioonilt on kahtlemata huvitav ka see, kuidas ja mil määral peavad uue vaimsusega seotud inimesed õigeks selle nähtuse religioonina käsitlemist. Seega toob uuring välja ka tendentse religioossuse ja vaimsuse laiema mõtestamise kohta.

– mis see on?” – *Mitut usku Eesti III: Uue vaimsuse eri*. Toim Marko Uibu (Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2013), 18–36; Paul **Heelas**, „Eesti kui katselabor – ideaalne näide vaimsuse ja religiooni suundumuste uurimiseks” – *Mitut usku Eesti III: Uue vaimsuse eri*. Toim Marko Uibu (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2013), 167–187; Ringo **Ringvee**, „Religion: Not Declining but Changing: What Do the Population Censuses and Surveys Say about Religion in Estonia?” – *Religion*, 44/3 (2014), 502–515.

⁶ Altnurme, „Uus vaimsus – mis see on?”

⁷ Näiteks usuteadlane ja vaimulik Thomas-Andreas Pöder osutab probleemidele religioonidega seonduvate mõistete määratlemisel ning religioonide endi defineerimisel-piiritlemisel. Vt Thomas-Andreas **Pöder**, „Religioonisotsioloogia – uue vaimsuse preestrinna?“, *Postimees*, 14. juuni 2014 <http://arvamus.postimees.ee/2827911/thomas-andreas-poder-religioonisotsioloogia-uu-e-vaimsuse-preestrinna>

⁸ Marko **Uibu**, „Võitlus teaduse nimel: Skeptilise aktivismi kujunemine, retoorilised võtted ning eesmärgid” – *Ajalooline Ajakiri*, 3/4 (2012), 337–357.

⁹ Vaata nt: Marko **Uibu**, „Re-emerging Religiosity: The Mainstreaming of New Spirituality in Estonia” – *The Journal of Baltic Studies* [ilmumas].

PROBLEEMID UUE VAIMSUSE MÄÄRATLEMISEL JA NIMETAMISEL

Uue vaimsuse määratlemisel leidub diametraalseid erisusi ja seda ka sotsiaalteaduslikes käsitluses. Kui nt Tacey¹⁰ kirjeldab vaimsust suurepärase demokraatliku ning maailma paremaks muutva võimalusena, siis Carrette ja King¹¹ näevad seda kui ideoloogilist manipulatsiooni, mis on ohtlik nii osalejatele kui ka ühiskonnale üldisemalt. Praktikate ja õpetuste grupeerimine tähendabki üldiselt nende suhtes juba mingi positsiooni võtmist. Vaimsete ja religioossete nähtuste suhtes skeptiliste inimeste retoorikas tajutakse piiride tõmbamist ning nähtuse konkreetset nimetamist („pseudo“, „absurd“, „uhhuu“ jne) väga olulisena – järgides juba Gieryni kirjeldatud piiride loomise ehk *boundary-work*'i printsiipi. Vaimsete õpetuste pooldajad peavad seevastu loomulikuks igaihe vabadust oma uskumusi, praktikaid või maailmavaadet nimetada või nimetamata jätta.¹²

Vaimsus on sedavõrd kultuurispetsiifiline nähtus, et Elisabeth Hense¹³ väidab, et katsed „vaimsuse“ tuuma määratleda ei ole uurijatel senini õnnestunud. Näiteks suurejoonelise empiirilise andmehulgaga (60 000 vastajat 64 riigist) Shalom Schwartzi uuringus vaadeldi 11 väärtuse seas ka vaimsust/spirituaalsust. Schwartzi tulemuste põhjal võib siiski järeldada, et spirituaalsust ei saa kirjeldada universaalselt kindlate komponentide abil, vaid tuleb arvestada konteksti ning mõiste kasutusviise.¹⁴ Järeldusele, et tänapäevastes sekulaarsetes ühiskondades ei ole vaimsusel ühtset jagatud tähendusvälja, jõudsid 514 vastajaga Taani uuringu põhjal ka LaCour ja tema kolleegid. Faktoranalüüsis tuvastati kuus kategooriat, millega taanlased vaimsuse mõistet seostavad: (1) positiivne mõõde inimese elus, (2) New Age'iga seonduv, (3) religioossuses sisalduv komponent, (4) ebamäärane püüdlus, mis eristub religioonist, (5) isekuse jm

¹⁰ David John **Tacey**, *The Spirituality Revolution: the Emergence of Contemporary Spirituality* (London: Routledge, 2005).

¹¹ Jeremy **Carrette** ja Richard **King**, *Selling Spirituality: The Silent Takeover of Religion* (London: Routledge, 2005).

¹² Uibu, „Võitlus teaduse nimel“.

¹³ Elisabeth **Hense**, „Introduction: Present-Day Spiritualities in Confessional, Popular, Professional and Aesthetic Contexts: Contrasts or Overlap?“ – *Present-Day Spiritualities: Contrasts and Overlaps* (Leiden: Brill, 2013), 1–17.

¹⁴ *Ibid.*, 2.

negatiivsega seonduv ning (6) tavapärase inspiratsioon inimeste tegutsemises.¹⁵

Eestikeelne „vaimsus“ loob võrreldes taani- või ingliskeelsete mõistetega ilmselt isegi rohkem seoseid. Kirjakeele sõnaraamat defineerib sõna „vaimne“ kui „inimes(t)e sisemaailmaga, üldise vaimuga seotud, sellesse puutuv“, samuti „psüühikaga seotud, psüühiline; ant. kehaline, füüsiline“.¹⁶ Selline määratlus on äärmiselt lai, eri lähtepositsioonid ja hoiakud komplitseerivad ühese definitsiooni andmist aga veelgi. Vaimsuse mõiste probleemset illustreerib ka selle defineerimispuud Vikipeedias novembris 2014:

Vaimsus on meelerahu seisund. Vaimsus on oskus ja julgus elu hetke olukorraga rahul olla. Vaimne inimene mõjutab teisi rahumeelse tasakaaluga olekuga. Vaimne inimene on leidnud meelerahu just seal, kus ta hetkel oma eluga on. Vaata ka: Spirituaalsus, New Age.

See selgelt uue vaimsuse ideest kantud määratlus märgiti juba paar päeva pärast postitamist ebaadekvaatseks ning esitati kustutamiseks. Sobivamat definitsiooni ei ole aga keegi senini pakkunud.

Vaimsuse mõistet kasutatakse väga erinevate nähtuste kohta. Näiteks artiklis „Rakvere ametikool uurib oma maja vaimsust“ kirjeldatakse, kuidas tondipüüdjad käivad salvestusseadmetega öösel kummitusi otsimas.¹⁷ Selliste seoste tekkimisel mängib ilmselt rolli nii kõlaline sarnasus (vaim–vaimsus) kui ka vaimsuse tunnetuslik kokkusobimine paranormaalse ja üleloomulikuga.

Raskused vaimsuse/spirituaalsuse määratlemisel ei ole samas erilsed, sest ka religiooni on nähtusena keeruline piiritleda: religioon võib tähendada uskumusi, praktikaid, ideesid, elustiili, institutsioone jne. Kui institutsionaalse religiooni puhul on tähendus siiski selgem, siis tänapäevase religioossuse kirjeldamisel on piire väga keeruline seada. Juba Luck-

¹⁵ Peter la **LaCour**, Nadja Hordam **Ausker** ja Niels Christian **Hvidt**, „Six Understandings of the Word ‘Spirituality’ in a Secular Country“ – *Archive for the Psychology of Religion*, 34 (2012), 63–81.

¹⁶ Margit **Langemets** jt (toim), *Eesti keele seletav sõnaraamat*. 2. trükk (Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009), tsiteeritud veebiväljaande järgi: <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=vaimne&F=M>

¹⁷ „Rakvere ametikool uurib oma maja vaimsust“ – *Virumaa Teataja*, <http://www.virumaa-teataja.ee/1126920/rakvere-ametikool-uurib-oma-maja-vaimsust/> 05.02.2013 (vaadatud 20.02.2013).

manni mõjukas käsitlus nähtamatust religioonist¹⁸ toob religiooni defineerivate tunnustena välja amorsuse, nähtamatuse ja määratlematuse. Religiooni muutumist on nähtud ühe põhjusena, miks sageli eelistatakse pigem spirituaalsuse/vaimsuse laia mõistet, mis kirjeldab paremini „religioosete uskumuste ja praktikate individuaalset valimise ja kombineerimise loogikat, olles kooskõlas modernsusele kohase voolava-paindliku subjektsusega“.¹⁹ Uue vaimsuse ideed paiknevad mitme eluvaldkonna (nagu religioon, meditsiin, majandus või teadus) piirialadel²⁰ ning kasutavad nendele valdkondadele eripärast sõnavara, organisatsioonide struktuure jms, mis on samuti tugevdanud arusaama, et tegemist on väga eripalgelise ja hoomamatu nähtusega.

Sotsiaalteadlased kirjeldavad uut vaimsust kui keskkonda või miljööd, milles levivad mitmesugused ideed ja praktikad ehk „uue vaimsuse liikumised ja kultuur“.²¹ Uue vaimsuse keskkonna määratlemine „religioosse/vaimse turuplatsina“ toob sisse tarbimisliku aspekti²². Samas viitab see paralleel liialt tarbimisele, mis on uue vaimsuse osaluspraktikate kirjeldamiseks liiga instrumentaalne ja lihtsustav.

Vaatamata vaimsuse mõiste laiale ning väga erinevaid tähendusi hõlmavale tähendusväljale, tuntakse uue vaimsusega seonduv siiski üldiselt ära ning suudetakse seda eristuva nähtusena käsitleda. Siin võib näha paralleeli Wittgensteini „perekondliku sarnasuse“ ideega – seda siis nii vaimsus(t)e määratlemisel²³ kui ka vaimsusega tegelejate uskumussüsteemide ja arusaamade kategoriseerimise puhul²⁴. Kui Wittgenstein tõi tüüpilise perekondliku sarnasuse näiteks üldkategorooria „mäng“, mis koondab väga erinevaid nähtusi, ent moodustab siiski eraldi kategorooria, siis ka spirituaalsuse ilmingutes leiduvad siiski mingid elemendid, mille

¹⁸ Thomas **Luckmann**, *The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society* (London: The MacMillan Company, 1970).

¹⁹ Bryan S. **Turner**, „Mapping the Sociology of Religion” – *The New Blackwell Companion to the Sociology of Religion*. Ed. Bryan S. Turner (Chichester: Blackwell Publishing, 2010), 11.

²⁰ Altnurme, „Uus vaimsus – mis see on?“, 32

²¹ *Ibid.*

²² Wade Clark **Roof**, *Spiritual Marketplace. Baby Boomers and The Remaking Of American Religion* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1999).

²³ Hense, „Introduction“, 3.

²⁴ Van Hove, „L'émergence d'un “marché spirituel””, 166.

järgi suudetakse spirituaalsust seotud nähtusena tajuda.

Seega võib rääkida uuest vaimsusest kui katusmõistest, mille alla koonduvad vaimsete praktikatega tegelevad koolituskeskused, raamatud, õpetajad, ravijad, kes kõik esindavad vähem või rohkem „alternatiivseid tähendusüsteeme“²⁵. Samas on mõningates varasemates uuringutes näidatud, et vaatamata näilisele avatusele ning individuaalse valiku rõhutamisele, leidub uue vaimsuse kesksetes põhimõtetes ning sümboolikas üllatavalt palju sarnast.²⁶ See viitab uue vaimsuse keskkonna sisemistele ning pigem varjatud kesksetele normidele ja väärtustele.

Uue vaimsuse käsitlemisel „minavaimsusena“²⁷ tuuakse õpetuste tuumana välja enesetäiustamise püüd, milleks „vaimsuse miljö“ pakub hulgaliselt võimalusi. Minavaimsuse kontseptsioon kirjeldab teatud tüüpi osalemist ja hoiakut: inimesed leiavad ise endile tähenduslikud ja sobivad praktikad ning ideed. Enese vaimse arendamise vajaduse tajumisega ei pruugi aga kaasnedagi tegelikku osalemist üheski uue vaimsuse tegevuses. 2014. aasta representatiivses uuringus²⁸ kinnitas 67% vastajatest, et nad usuvad „vaimsesse enesearengusse selles mõttes, et teadlike enesesisenduste ja vaimsete praktikate nagu näiteks meditatsiooni abil on võimalik muuta iseennast, oma elu ja maailma enda ümber“. See näitab, et uue vaimsusega seostatavaid väärtusi peavad atraktiivseks ka inimesed, kel puudub vaimsete praktikatega tegelemise või keskkonnas osalemise kogemus. Praktikatega tegelenute proportsioon on oluliselt väiksem: eespool viidatud 2014. aasta uuringus selgus, et viimase viie aasta jooksul on vaimsete praktikatega tegelenud vaid 20% vastajatest.

Teisalt ei tarvitse aga iganädalane jooga või meditatsiooni harrastaja pidada oluliseks enese vaimset arengut või vaimseid-teisepoolseid dimensioone. Seega levivad uue vaimsuse keskkonnas nii praktikad kui ka ideed ja väärtused, mille järgimine ei pruugi kattuda. Vaimsuse miljö iseene-

²⁵ *Ibid.*, 161.

²⁶ Paul Heelas, *The New Age Movement. The Celebration of the Self and the Sacralization of Modernity*. (Oxford: Blackwell, 1996), 29.; Olav Hammer, „I Did It My Way? Individual Choice and Social Conformity in New Age Religion” – *Religions of Modernity: Relocating the Sacred to the Self and the Digital*. Eds. Stef Aupers and Dick Houtman (Leiden: Brill, 2010), 49.

²⁷ Heelas, *The New Age Movement*, 18.

²⁸ Küsitluses „Religioossed suundumused Eestis 2014“ osales 1100 vastajat ning selle viisi läbi TNS Emor. Küsimustiku koostas Lea Altnurme.

sest tähendabki eelkõige kanaleid (nt infoportaalid) ning teatud osalusformaate (seminarid, üritused jne).

UUE VAIMSUSE PRAKTIKAD KUI RELIGIOON?

Arvestades õpetuste praktilisust ning eklektilisust, ei peeta uut vaimsust sageli religiooniks. Siin avaldub ka religiooni mõiste keerukus. Wouter Hanegraaff toob välja erisuse üldmõiste „religioon“ (*religion*) ja konkreetse religiooni (*a religion*) vahel. Esimene on laiemalt inimeste käitumist mõjutav sümboliline süsteem, mis võimaldab kontakti hoidmist maailma mõtestava abstraktsema tähendussüsteemiga. Religioon kui konkreetne süsteem (*a religion*) põhineb sotsiaalsel institutsioonil nagu kirik või sekt. Vaimsus (*spirituality*) tegeleb individuaalsemalt „kontakti säilitamisega igapäevaelulise maailma ja üldise kogemusteülese (metaempiirilise) tähendussüsteemi vahel, selleks erinevaid sümbolite süsteeme kohandades ja omavahel kombineerides“.²⁹ Uue vaimsuse keskkond võib olla seega ka religioon selle üldmõistes, toetudes mitmesugustele (sh ka religioossetele) tähendust loovatele süsteemidele. Uue vaimsuse keskse elemendi – vaimse enesearengu müüdi kui elu mõtestava loo – tõttu võib Lea Altnurme hinnangul uut vaimsust käsitleda usuna ning laiemas mõttes ka religioonina.³⁰

Üks (uue) vaimsuse ambivalentsuse põhjus on see, et mõistega kirjeldatakse nii laiemaid mõtteviise ja maailmanägemust, teatud väärtusi kui ka konkreetseid praktilisi rakendusi (nt *feng shui*, reiki, vabastav hingamine). Ehkki ka uue vaimsuse praktikates on üldjuhul mingi abstraktsem komponent, nt usk mingi erilise ja tavaolukorras tajumatu energia, jõu, universumi kujundava reegli vms kehtivusse, on see siiski vaid „peenmateeria“ või mingi nähtamatu jõu ärakasutamine ega tee põhimõttelisemaid viiteid teispoolele ega too sisse eksistentsiaalsemaid kaalutlusi ja mõtteviisi. Selliseid rakendusi ei pruugitagi üldiselt religioosseks pidada³¹

²⁹ Wouter J. Hanegraaff, „New Age Spiritualities as Secular Religion: a Historian’s Perspective“ – *Social Compass*, 46/2 (1999), 147.

³⁰ Altnurme, „Uus vaimsus – mis see on?“, 23.

³¹ McGuire kritiseerib religiooni uurimise läänekesksust: tema hinnangul lähtuvad kasutatavad mõisted ja mudelid eelkõige institutsionaalsest religioonist ja kristlikest

ning vaimsuse transtsendentne dimensioon ei tarvitse avalduda.

La Cour ja Hvidt³² paigutasid vaimsuse määratlused skaalale, mille ühte otsa jäid spirituaalsuse humanistlikud, selle-maailma-kesksed ja isegi teispoolsust eitavad väärtused, nagu spirituaalsus kui „jõud, mis paikneb inimeses endas“. Skaala teise otsa jäid täielikult transtsendentsele viitavad arusaamad, nagu spirituaalsus kui „inimese reaktsioon Jumala kutsele“; keskel paiknesid erinevad „sisemise tarkuse“ stiilis lähenemised, mis võivad olla omased inimesele endale, kuid hõlmavad ka teispoolset mõõdet. Uue vaimsuse käsitlused jäävadki üldiselt sellise skaala keskele – minavaimsuse ja inimese enda jõu ja väe rõhutamisel viidatakse tihti ka teispoolsusele või kõrgemale jõule-korradele, mida siiski vahendab ning suunab inimese enda kogemus või intuitsioon.³³ Lisaks sellisele vaimsuse sisemisele sakraliseeritusele esinevad uue vaimsuse õpetustes ka nähtavalt religioonile omased elemendid, nagu usk hingedesse, vaimu, tavaolukordades tajutamatusse energiasse, millele praktikad ligipääsu annavad.

Eraldi teema on emiline (*emic*) perspektiiv ehk see, mida arvavad vaimsuse määratlustest praktikud ise. Lea Altnurme toob välja, et uue vaimsuse keskkonnas tegutsejad ei pea oma praktikaid ega ennast üldjuhul religioosseks.³⁴ Välja on toodud ka vajaduspõhise, situatiivse osalusmudeli kehtivust, mille puhul religioossete-vaimsete allikate poole pööratakse teatud juhtudel (kriisid, tähenduslikkuse otsimine jne):

On märgatav liikumine traditsioonilisest religioosset pühendumisekohustuse osalusviisist vajaduspõhise mudeli poole. Inimesed kalduvad pöörduma vaimsete-esoteeriliste õpetuste poole teatud kindlate vajaduste tõttu: kui tuntakse end mittereligioosset/materialistlikus maailmas olevat justkui „rajalt maas“, kui ei suudeta taluda-hallata keerulisi elusündmusi nagu tervisekriisid või tööalased probleemid.³⁵

arusaamadest ning on seetõttu inimeste tegeliku religioosuse kirjeldamiseks liiga kitsad. Vt Meredith **McGuire**, *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life* (New York, NY: Oxford University Press, 2008), 185.

³² Peter la **La Cour** ja Niels Christian **Hvidt**, „Research on Meaning-making and Health in Secular Society: Secular, Spiritual and Religious Existential Orientations“ – *Social Science & Medicine*, 17 (2010), 1292–1299.

³³ Heelas, *The New Age Movement*, 34–35.

³⁴ Altnurme, „Uus vaimsus – mis see on?“, 32

³⁵ Uibu, „Re-emerging Religiosity“.

Inimeste elulistele vajadustele lahenduste leidmisel on uue vaimsuse keskkond osutunud traditsioonilistest religioonidest tõhusamaks. McGuire väidab, et mitu kristlikku denominatsiooni on toetanud „praktilisemate“ valdkondade eraldamist „puhtast vaimsest kogemusest“, pidades neid religioone, mis vastavad inimeste materiaalsetele-praktilistele palvetele, pigem ebapuhtaks ning mitte päris õigeaks religioossuseks.³⁶ Ühiskonna väärtuseliste muutuste taustal on just praktilisus ning elulistele vajadustele vastamine ilmselt üks põhjusi, miks vaimsus inimesi kogu maailmas kõnetab.

Kelleri ja kolleegide suuremahulises võrdlevas uuringus³⁷ tõdetakse, et „religioon ilma spirituaalsuset“ (*religious but not spiritual*) on jäänud tühjaks. Vaimsus/spirituaalsus kannab inimeste jaoks sisuliselt lähedasmaid ja olulisemana tunduvaid tähendusi. Ka eesti keeles on mõistel „vaimsus“ lai ning positiivne tähendusväli, mis selgitab ka võitlust selle mõiste sisustamise pärast.

UURINGU METODOLOOGIA

2014. aastal Google'i keskkonnas loodud internetipõhine küsimustik sisaldas 21 küsimust uue vaimsuse ning alternatiivraviga seotud arvamuste, uskumuste ja kogemuste kohta. Ankeet oli programmeeritud jätma vahele küsimuste plokkide, kui vastajal puudus vastav kogemus. Küsitluse linki jagasin 2. aprillil koos lühikese kutsetekstiga Facebooki gruppides „Vikerkaaresild“, „Valgustöö (spirituaalsed sündmused Eestis ja mujal)“, „Eesti Tervise Kooskond“ ja „Šamaanid, teadjad, ravitsejad“; esimeses kahes grupis postitasin lisaks ka meeldetuletuse 17. aprillil. Küsitluse lingi ning kutse teksti postitasin ka Parawebi, Inglipesa ja

³⁶ Meredith B. McGuire, „Health and Spirituality as Contemporary Concerns“ – *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 527 (1993), 147: „Many established Christian denominations, for example, criticized those religions that preached religious answers to believers' material concerns such as illness, unemployment, or scarcity of resources for subsistence as superstitious, as less pure forms of spirituality than their own.“

³⁷ Barbara Keller, Constantin Klein, Anne Swhajor-Biesemann, Christopher F. Silver, Ralph Hood and Heinz Streib, „The Semantics of 'Spirituality' and Related Self-Identifications: A Comparative Study in Germany and the USA“ – *Archive for the Psychology of Religion*, 35 (2013), 71–100.

Luule Viilma arutelufoorumitesse, luues selleks eraldi teema.

Küsitlusele vastas kokku 474 inimest, kellest nelja vastuseid analüüsis ei arvestatud, sest nad ei vastanud sisuliselt (tegid nalja, kirjutasid arusaamatuid tekste). Iga küsimuse puhul on vastajate arvus teatav variatiivsus, sest küsimusi võis ankeedis ka vahele jätta – võimalus, mida vastajad eriti ei kasutanud; kui, siis pigem vaba vastust nõudvate küsimuste puhul. Artiklis on iga küsimuse puhul toodud välja sellele vastajate arv.

Ehkki uuringu valim on küllaltki suur, ei ole see eestimaalaste üldpopulatsiooni suhtes esinduslik. Mõõndustega võib tulemusi laiendada vaimsete praktikate või ideedega kokkupuutunud aktiivsetele ning interneti kasutatavatele eestlastele. Valimis oli üle 90% vastajatest mõne praktikaga tegelenud ning mittetegelejatest olid omakorra üle poolte lugenud vaimse sisuga raamatuid.

Vastajate seas on naise 400 ja mehi 70, seega on naised tugevalt üleesindatud. Naiste suurem osakaal on uue vaimsuse puhul iseloomulik, ehkki mitte nii suures arvulises proportsioonis. Võrdluseks, et 2014. aasta rahvastiku suhtes representatiivse uue vaimsuse uuringu kohaselt on viimase viie aasta jooksul tegelenud jooga, meditatsiooni, vabastava hingamise, reiki vms-ga meestest 13% ja naistest 27%.³⁸

Valimis on tugevalt üleesindatud ka kõrgemalt haritud inimesed: põhiharidusega on vaid 3% vastajatest, kesk- või keskeriharidusega 43%, kõrgema haridusega 54%. Eesti üldpopulatsioonis aastal 2012 olid vastavad näitajad 13%, 60% ja 27%.³⁹ Varasema, 2014. aasta küsitluse representatiivse valimi puhul on samuti näha, et vaimsuse praktikatega tegelevad pigem kõrgema haridustasemega inimesed. Samas ei ole representatiivses uuringus väljatulnud vahed siiski sedavõrd suured: nt oli vaimse praktikaga tegelevate seas kõrgharidusega vastajaid vaid ligi kaks korda rohkem kui põhiharidusega (vastavalt 30% ja 17%). Internetiuuringus oli kõige rohkem vastajaid vanusegruppides 31–40 (29%) ja 41–50 (30%). Alla 30 aasta vanuseid oli 19% ja üle 51 aasta vanuseid 20%. Siingi on teatav erisus, sest representatiivne 2014. aasta uuring näitas kõige suuremat osalejate hulka just nooremates vanusegruppides.

³⁸ Küsitlus „Religioossed suundumused Eestis 2014“

³⁹ Kristina **Lindemann**, „Haridus ja oskused elukvaliteedi mõõdikutena“ – *Sotsiaaltrendid*, 6. *Social Trends*, 6. Toim Ellu Saar ja Kairit Pöder (Tallinn: Statistikaamet, 2013), 64.

Tulemuste analüüsis tuleb arvestada, et uuring kajastab aktiivsemalt osalevate, oma osalusest teadlikumate ja selle üle analüütilisemalt arvamust avaldavate inimeste positsiooni. Järgnev analüüs toetubki valdavalt kvalitatiivsele materjalile, mis pärineb vastustest avatud küsimustele.

TULEMUSED JA ANALÜÜS

Uue vaimsuse mõistega nõustumine

Kõige otsesemalt väljendasid vastajad oma arvamust „uue vaimsuse“ mõiste kohta, vastates küsimusele: „Praktikaid, mis on suunatud vaimsele enesearendamisele (nagu näiteks vabastav hingamine, tantra või reiki), on nimetatud uueks vaimsuseks. Olete Te sellise nimetusega nõus?“. Küsimusele vastas kokku 459 inimest:

Jah	257	56%
Mul ei ole selles küsimuses seisukohta	94	20,5%
Ei	108	23,5%
Kokku	459	100%

Tundub, et „uue vaimsuse“ mõiste on suhteliselt hästi aktsepteeritud, ehkki varasemate väiksemahuliste kvalitatiivsete uuringute põhjal on arvatud, et vaimsuse järgijad eelistavad jätta mõiste „vaimsus“ defineerimata või kasutada seda võimalikult laias ja subjektiivses tähenduses.⁴⁰ Kahtlemata avaldab siin mõju ka valimi eripära, sest üldpopulatsiooni hulgas on juba teadlikkus uue vaimsuse / New Age'i mõistest ja olemusest väga väike. Näiteks 2010. aasta representatiivses uuringus vastas küsimusele „Kuidas te suhtute New Age'i ja uus-usunditesse?“ 71,8% eestimaalastest, et nad ei tea sellest midagi.⁴¹

Ehkki kolme valikvastusega küsimuse puhul väljendas uue vaimsuse terminiga mittedõustumist vaid 23,5%, nähtub kvalitatiivsest analüüsist,

⁴⁰ Uibu, „Re-emerging Religiosity“.

⁴¹ Representatiivsele küsitlusele „Elust, usust ja usuelust 2010“ vastas 1009 eestimaalast, Eesti Kirikute Nõukogu tellitud uuringu viis läbi uuringufirma SaarPoll.

et hoiakud ja arvamused on tegelikult mõnevõrra keerulisemad. Järgneva ülevaate aluseks on avatud küsimus „Millist nimetust teie taoliste praktikate-õpetuste puhul kasutaksite? Kas nimetamine on Teie arvates üldse vajalik/võimalik?“. 470st ankeeti täitnud inimesest vastas sellele küsimusele 341, kelle arvamused võimaldavad avada paremini mõiste tunnustamise-mittetunnustamise põhjusi.

Näiteks leidub ka uue vaimsure termini kasutamisega nõustujate seas arvestatav hulk neid inimesi, kes tegelikkuses nimetamist üldse vajalikuks ei pea. Isegi kui määratlust „uus vaimsus“ ei peeta otseselt lubamatuks ja vägivaldseks, siis peetakse õigemaks jätta inimestele vabadus ise nähtust mõtestada või lihtsalt termineid mitte peale suruda:

Ei ole eri nimetused vajalikud, arvan. Iga inimene kasutab termineid, mis talle meeldivad, kohased ja õiged tunduvad. (21–30, N, Tallinn, magistri- või doktorikraad)

Iga inimene leiab ise endale sobiva nimetuse, mis iganes tähendus sellel tema jaoks on. (41–50, N, alev/küla, kõrgem haridus)

Nimetamist nähakse ka sisuliselt nähtust liialt kitsendavana:

Arvan, et konkreetse nimetuse andmine pole vajalik, sest nimetuse andmine paneks selle praktika justkui raamidesse, aga vaimsetel teemadel minu kogemuste näol pole piire ega raame. Seega eraldi nimetuse või kategooria alla neid liigitada pole vajalik. (21–30, N, maakonnakeskus, kõrgem haridus)

Sealjuures võidakse vaimsust näha äärmiselt laia ja mittemääratletavana, transtsendentaalsena:

Proovi öelda kui suur on universum, jumal, vaimsus? Arvan, et sellele ei saa vastata, see on võimas, see on igal pool, see on universaalne, see on kõigile alati kättesaadav ja see pole ei vana ega uus. (21–30, M, maakonnakeskus, kesk- või keskeriharidus)

Leidub küsimuse püstituse suhtes tõredamaid vastajaid, kes leiavad näiteks, et „Miks peab kõiki asju sildistama?“ või „Sildistada pole vaja, palun“.

Tuuakse välja ka uue vaimsure mõiste otsest kriitikat – määratlus „uus“ terminites „uus vaimsus“ ja „uusvaimne“ viitaks justkui traditsiooni

puudumisele. Mitme vastaja arvates on vale täiend „uus“, sest praktikad on vanad või koguni „iidvanad“:

Kuidas seda nimetada uueks, kui tegemist on iidsete tarkustega. Nagu „hapukapsas“ on olnud ajast ja aega. Aitab kui neile tegevustele on omad sünnipäraseid nimed, ilma lisanimedeta. (51–60, M, Tallinn, magistri- või doktorikraad)

Uudsuse rõhutamine juba terminis läheb vastuollu arusaamaga, et õpetused pärinevad väärikatest religioossetest-kultuurilistest traditsioonidest, mis lisavad neile oluliselt usaldusväärust.⁴² Uue vaimsure õpetajad esitlevad end sageli näiteks ida religioonide, Ameerika põliselanike või eesti rahvuslikel traditsioonidel põhinevate tarkuste kandjana. Võrdluse võib tuua ka mõistega „uusrikas“, mida kasutatakse pigem halvustavas kontekstis. Seetõttu peetakse uue-vana teljel õpetusi pigem taasavastatuteks, pakkudes „uue“ asemel nt mõisteteks „äratatud“ või „ärrganud“ vaimsus.

Valimis leidis vähesel määral ka neid, kes peavad uut vaimsust väheväärtuslikuks või ohtlikuks. Mõnel neist on praktikatega ka isiklik kogemus, mitmel ei ole. Sellistele vastajatele tundub sõna „vaimsus“ nähtust lubamatult väärtustavana.

Vaimne tähendab minu jaoks pigem tegevust, millel on seosed teadmiste ja tõsiseltvõetavusega. Mulle näib veidi ebaõiglane vaimuinimeste (õpetlaste?) suhtes, et nimetust „vaimne“ kasutatakse kirjeldamiseks nähtusi, mis pigem lähemal vaimuhaigustele. (31–40, M, maakonnakeskus, magistri- või doktorikraad)

MÄÄRATLUSVIISID

Nimetusi ning määratlusviise on väga erinevaid, mis seostuvad ka uue vaimsure väga erinevate dimensioonidega: see võib olla nii keskkond, konkreetne õpetus, laiemad väärtused jne. Eri tasandi ilmingutest lähtumist on näha ka vastajate arusaamades. Nagu järgnev vastaja arutleb, sõltub vaimsure määratlus konkreetsest inimesest ja tema lähenemisest praktikale.

⁴² Olav **Hammer**, *Claiming knowledge: strategies of epistemology from theosophy to the New Age* (Leiden, Boston: Brill, 2004), 86.

Need ei ole kindlasti religioon tavamõistes ehk see ei ole organiseeritud religioon. Usk, sh usk kõrgemasse jõusse (nimetatagu seda siis ka Jumalaks) on sellega aga kindlasti seotud. Siiski mitte kõikide praktikatega, mida tehakse, paljud on eelkõige tervendavad ja vabastavad praktikad, mis võivad ka enesearengut sisaldada. Nt meditatsioon ON vaimne praktika – arendab spirituaalsel tasandil meid. Seda võib olla ka reiki, tantra, jooga. Vabastav hingamine aga on pigem abivahend ja tervendusmeetod, mitte niivõrd vaimne praktika. Kuid ka siin ei saa olla reegleid, see on individuaalne – mõne inimese jaoks võib vabastav hingamine sisaldada just tema jaoks spirituaalset arengut, kuid suuremas ja üldisemas plaanis mõjub ta spirituaalse praktikana vaid 30% praktiseerijatele. Minu jaoks on nt pendel ja pendeldamine vaimne praktika, kui enamuse jaoks ei ole (10% pendeldajatest on see vaimne areng, teistele praktiline abivahend elus) – oleneb palju eesmärgist, mille jaoks ja kuidas vahendeid kasutada. Reiki puhul on nt see, et inimene kellele tehakse reikit – ei ole see vaimne praktika, kuid see kes teeb reikit – on see vaimne praktika. (21–30, N, Tallinn, kõrgem haridus)

Ehkki New Age'i mõistet ankeedis ei esine, tõi mitu vastajat selle ise välja. Nende seas oli nii selle kasutamise pooldajaid kui ka vastaseid.

Igal praktilal on oma nimi ja sellest piisab. Mingit nn New Age'i jama sinna juurde vaja pole. (21–30, N, alev/küla, kesk- või keskeriharidus)

Vastajate mõistele New Age negatiivse tähenduse omistamist on toodud välja ka mitmes varasemas uuringus⁴³. Uue vaimsuse praktiseerijad ei pea end üldiselt New Age'i järgijateks ning on tihti ka enda niimoodi määratlemise vastu. Seetõttu soovitatakse sotsiaaluuringutes seda terminit vältida. Osalejate vastumeelsus on ilmselt vähemalt osaliselt tingitud New Age'i seostamisest liigse kommertsiaalsuse ning vaid teatud tüüpi „vaimsete“ toodetega. Ilmselt seetõttu, et ankeet otseselt New Age'i ei maininud, ei esinenud aga ka eriti teravaid reaktsioone.

Sarnaselt New Age'i mõistega, mis annab edasi väga fundamentaalset uue ajastu saabumise ootust, peavad ka küsitlusele vastajad sobivaimaks väga laiu termineid, mis viitavad vaimsuse kõikehõlmavusele, filo-

⁴³ Sara **MacKian**, *Everyday Spirituality. Social and Spatial Worlds of Enchantment* (New York: Palgrave Macmillan, 2012), 6.

soofilisele plaanile, seotusele elu põhilise olemusega. Näiteks toodi välja, et „mina nimetaks seda ELU“ või „päris elu“. Hulgaliselt esineb protsessi tähtsustavad mõisteid, nagu „teelolek“, „vaimne kasvamine“, „enese areng“. Nimed viitavad ka otseselt minavaimsuse ideedele: „uue mina loomine“, „kohtumine iseendaga või enesesse vaatamine“. Arvestades vaimse otsimise ja enesearengu ideed kui uue vaimsuse kesket lugu⁴⁴ ning ka „vaimse“ laiendamist väga erinevatele nähtustele, nagu voolava vee jälgimine või lõkketule vaatlemine⁴⁵, oli selliste mõistete ilmumine ka oodatav.

Pakutud mõistete puhul tuleb välja vastandus suletuse, piiratud või miskitmoodi vale, ebatõelise olemisega, millele viitavad nimed „ärkvel olemine“ või „tõeline olemus“. Nagu üks vastaja kirjeldab: „Ärkamine või tõelise olemuse tunnetamine – olen avastanud, et need nimetused töötavad mul“ (21–30, N, Tallinn, kõrgem haridus). Selliste mõiste-eelistuste puhul konstrueeritakse implitsiitselt teine poolus: uni, ebatõeline olek/ elu vms, mis seostub ilma vaimsuseta materialistlikus tähendusruumis elamisega.

Laia üldmõiste loogikaga haakuvad ka tervisega seonduvad määratlused: „Nimi võiks viidata ka vaimsuse tervendavale aspektile“. Vaimseid õpetusi nähakse seotuna tarkuse, teadlikkusega: „Sisemise Tarkuse avastamine“, „Vaimne tarkus või kasv“, „teadlik elamine“. Esineb ka jõule viitav „väestamine“.

Uue vaimsuse sees kasutatakse laia kasutusväljaga termineid, nagu nt eri kontekstidesse sobivat käsitlust „energiatest“. Järgneva vastaja jaoks on just energia see keskne kontseptsioon, mille ümber võimalik termin luua:

Uus energia, armastuse energia, eeterlik energia vms. Samas inimestele läheks paremini peale, midagi vanade uskumustega seoses, näiteks „energia“ on hea sõna, kuna kasutame elektri-energiat, tuule- jne, energiast räägitakse koolis füüsika tunnis jne. See läheks hästi. Nüüd oleks vaja midagi energia ette, mis ei ehmataks tavainimest ära (armastuse energia, jumalik, valguse energia- need tunduvad veel hetkel müstlised ja need tõrjutakse...) Näiteks „eeterliku energiaga“, „universaalse energiaga“, „kvant“

⁴⁴ Vt Altnurme, „Uus vaimsus – mis see on?“, 23

⁴⁵ Uibu, „Re-emerging Religiosity“.

või mis iganes teaduses juba kasutusel olev taoline sobiv sõna lisada sõna „energia” ette ja saaks hea kombinatsiooni. (21–30, M, maakonnakeskus, kesk- või keskeriharidus)

Arutus illustreerib just teaduse terminoloogiat kasutatavat lähenemist uuele vaimsele. Samas on näha ka selge püüd moodustada terminit, mis oleks inimestele vastuvõetav, kõlaks põnevalt ega ehmataks „tavainimest” ära.

KUIDAS SUHTUTAKSE UUE VAIMSUSE KÄSITLEMISSE RELIGIOONINA?

Ehkki arutlused nimetuse üle näitasid kõnekalt vaimsele omistatavat positsiooni ning tähendust, pakkus huvitavat materjali ka ankeedis eraldi esitatud küsimus vaimsete praktikate käsitlemisest religioonina: „Mida te arvate vaimsete praktikate (nagu meditatsioon, vabastav hingamine, reiki jne) käsitlemisest religioonina?“. Sellele avatud küsimusele vastas 381 inimest, kelle kirjutatud tekstide maht varieerus ühest sõnast kuni pikade arutlusteni. Avatud vastuste kodeerimise⁴⁶ tulemusel võib öelda, et umbes 75% vastajatest on uue vaimsele religioonina käsitlemise vastu, 16% ei oska võtta seisukohta ning 9% on poolt või pigem poolt.

Religiooni ja vaimsesse suhtumise põhjal saab koostada maatriksi, kus moodustub neli gruppi (vt joonist), keda eristab positiivne või negatiivne arusaam kas religioonist, vaimsest või mõlemast.

⁴⁶ Vastajad võtsid avatud vastuses üldiselt selge seisukoha. Religioonina käsitlemise vastaste hulka liigitasin vastused, nagu „kindlasti ei ole tegemist religiooniga“, „absoluutselt välistatud“, „ei ole religioon, on vaimsus“, käsitlusega nõustujateks näiteks seisukohad „jah, ka nii võib öelda“, „eks vist ongi omaette religioon“ või „väga pooldan“. Seisukohta mittevõtnute kategooriasse kodeerisin vastused „ei ole selle peale mõelnud“, „ei arva midagi, sest minu jaoks on vaimne praktika sügavalt isiklik teema“ või ka „oleneb, kuidas religiooni defineerida“. Analüüsist jätsin välja kaks vastust, milles ei sisaldunud küsimuse vastamiseks piisavalt infot: „mind on reiki tasakaalustanud, emotsionaalses mõttes“ ja „religioon seostub egregoridega“.

	Religiooni suhtumine positiivne	Religiooni suhtumine negatiivne
Uus vaimsus positiivne	1) <i>Ma arvan, et see ongi religioon – kõik elemendid on olemas. Kui jätta kõrvale igasugu vägivaldsed tõlgendused Piiblist ja Koraanist, siis kõik nad räägivad ühte ja sama – elaloodusega kooskõlas, austa iseennast ja end ümbritsevat, usalda ja võta vastu kõik, mis määratud. (41–50, N, Tallinn, kõrgem haridus)</i>	2) <i>Religioon on inimese kontrollimiseks, vaimsed praktikad vastupidi–teevad inimese vabaks. Seega on see religiooni vastand. (31–40, N, Tallinn, kõrgem haridus)</i>
Uus vaimsus negatiivne	3) <i>Uuringu iseloomu tõttu sellise suhtumise esindajaid valimis ei esinenud. Seda positsiooni illustreerib Indrek Pekko* uuringus osalenu: <i>Ma ei tegele ühegagi neist praktikatest kuna need ei ole Jumalast vaid Kuradist ja on inimesele hukutava mõjuga. (Joosep, 34 a, kirjalik küsitlus 2009–2010)</i></i>	4) <i>Minu meelest ongi säärase praktikate ja üleüldse uusvaimsuse näol tegemist religioosse nähtusega, kuna see pakub teatavat uskumuslikku rahuldust. Olen näinud, kuidas inimesed tegelevad selliste „võimlemistega“ äärmiselt religioosse pühadusega. (21–30, N, maakonnakeskus, magistrivõi doktorikraad)</i>

Joonis: Grupid religiooni ja vaimsusesse suhtumise alusel

* Indrek **Pekko** ja Katre **Koppel**, „Püha kolmainsus kui ema-isa-laps: Uus vaimsus ja luteri kirik“ – *Mitut usku Eesti III: Uue vaimsuse eri. Toim Marko Uibu (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2013), 139–166.*

Uuringus osalesid valdavalt inimesed, kel on olnud mingi kokkupuude vaimsete praktikatega (osalejaid/osalenuid üle 96%), seetõttu on valimis eelkõige esindatud uue vaimsuse suhtes positiivselt meelestatud vastajad. Eriti tõuseb esile just 2. klaster, kuhu kuuluvad religiooni suhtes negatiivse hoiakuga vastajad. Religiooni probleemse kohta tuuakse välja erinevaid põhjusi, nt võidakse religiooni tajuda sunduslikuna:

Sõnaga religioon seostub mul midagi, mis oleks justkui vägisi peale sunnitud.... Aga mina teen kõike vaid sisemise kutsungi järgi... (31–40, N, alev/küla, kõrgem haridus)

Ei leia et neil oleks midagi pistmist religiooniga. Need on kõik täielikult enese arendamise, avanemise ja kasvamise tehnikad.... mis on suunatud arenema ja avanema seestpoolt väljapoole. Juba sõna religioon kõlab nagu pealesurutult. Aga vaimsed õpetused ja tehnikad on ju vabatahtlikud. (41–50, N, alev/küla, keskkharidus)

Minavaimisuse ning enese mina tähtsustamine, mis avaldus ka eelnevates tsitaatides, väljendub eriti selgelt järgneva vastaja puhul, kelle jaoks religioon ongi „tema ise“.

Tore, kui inimesel on oma viis, kuidas ennast vaimselt ja füüsiliselt terveks hoida, kui see ei tekita konflikti teineteise vahel. Minu religioon... olen mina ise. Usk iseendasse! (21–30, N, ei ela Eestis, põhiharidus)

Selline käsitlus viitab täielikule religioossele individualismile, kus inimene võibki tunda, et ta järgib vaid enda arusaamade põhjal kokku pandud ning endast lähtuvat religiooni. Sellist inimese enda „spirituaalsest ärkamisest“ tulenevat vaimusust tajutakse ka millegi fundamentaalsena:

Religioon on piiratus ja tuleb inimese juurde väljastpoolt. Vaimsed praktikad tulevad inimesest endast, kuid nende praktikate edasiandmist, eriti just madalamatele vaimsetele tasanditele, võidakse mõista religioonina. (61–70, M, Tallinn, magistri- või doktorikraad)

Iseloomulik ongi vaimisuse mõtestamine vastandusena „kitsale ja institutsionaalsele“ religioonile, vaimsus ei ole „ususekt, vaid elamise viis“, kus vaimsus eksisteerib vaba ja loomulikuna:

Religioon on osa süsteemist, kuid vaimsus on vabadus, mis on sõltumatu kõigest ja kõigist, ta lihtsalt ON. (31–40, N, väikelinn, põhiharidus)

Esineb ka arvamus, et religioon võibki olla vana ja universaalse vaimisuse lihtsalt alla surunud, religiooni nähakse kui repressiivset vahendit:

Pigem mitte niivõrd uus vaimsus kui unustatud vana. Kõik see on meis endis olemas olnud väga kaua aega, kuid ühiskonnakorraldus (eelkõige kiriku kui institutsiooni, mitte usu, mõju, aga ka nõiajaht teisitimõtletajatele – näiteks ravimtaimedega ravitsejad) pole võimaldanud sellega tegeleda. (31–40, N, väikelinn, kõrgem haridus)

Vaimsed praktikad ei ole religioon, religioon on preestrite poolt väljamõeldud asi inimeste ohjamiseks ja hirmutamiseks. (51–60, N, maakonnakeskus, kõrgem haridus)

Religioonidega kaasneva ajaloolise taaga ning halva maine tõttu ei peeta mõistlikuks ka vaimsuse käsitlemist religioonina:

Ei soovi seda! Religiooniks nimetamine tõmbaks maine alla. Religioonid on kõik verega määratud, kõik vaimne on aga puhas. (21–30, N, Tallinn, kõrgem haridus)

Mitu vastajat seostab religiooni dogmaatilisuse, fanatismi ja muu negatiivsega.

Kui millegisse fanaatiliselt „kinni jääda”, siis võib iga asi muutuda religiooniks. minu jaoks ongi religioon fanatism. (51–60, N, alev/küla, magistri- või doktorikraad)

Ka puhtalt keelelise tunnetuse põhjal öeldakse nt, et „sõna 'religioon' on eemaletõukav“, „sõna religioon on mulle vastumeelne“.

Head võrdlusmaterjali pakuvad siin Indrek Pekko uuringud kristlaste seas, kus leidub ka arvamus, et vaimsuse puhul on tegemist „saatanliku eksiõpetuse ja pettusega, mis läheb sügavalt vastuollu ristiusu põhitõdede ja piibliga“.⁴⁷ Võrreldes nt katoliku kirikuga⁴⁸ ei ole Eestis kirikute seisukohad kuigi jõuliselt esitatud. Siiski leitakse, et nii koguduse liikmete seas kui ka trükistes-arvamusavaldustes tuleks vastukaaluks uue vaimsuse ilmingutele levitada aktiivsemalt Kristuse sõnumit.⁴⁹

Uue vaimsuse järgijad võivad näha uut vaimsust ühe religioosse vormina ning olla huvitatud ka kristlikust vaimsusest – huvitav näide on siin Katre Koppeli analüüs Tartu Jaani kirikus vabastava hingamise seansside korraldamise kohta.⁵⁰ Selle artikli aluseks olnud küsitluses nähakse vaimsust pigem siiski kui religiooni väärtustajat, kus vaimsus „annab asjale parema mõtte ja pühendumuse“. Religiooni võidakse tõlgendada institutsiooniüllesena, kui viidatakse pigem religiooni sisemisele tegelikule olemusele, mis viitab uue vaimsuse puhul levinud perennialismile. Uue vaimsuse kontekstis tähendab perennialism seda, et eri religioosetel ja

⁴⁷ Pekko ja Koppel, „Püha kolmainsus kui ema-isa-laps“, 142.

⁴⁸ Vaata näiteks inglite teema puhul arutlust: Dominic White, „Are Angels Just a Matter of Faith?“ – *New Blackfriars*, 86/1006 (2005), 568–583.

⁴⁹ Pekko ja Koppel, „Püha kolmainsus kui ema-isa-laps“, 142

⁵⁰ *Ibid.*, 152–162

vaimsetel traditsioonidel nähakse ühist tuuma ja peetakse neid universaalse tõe erinevateks väljendusvormideks.⁵¹

Minu jaoks on kõik religioonid koondatud ühe nime alla – universumi jõud või püha vaim. Sest igas religioonis on midagi õpetliku võtta. (21–30, N, väikelinn, keskharidus)

Uut vaimsust võidakse ka näha kui uut religiooni, mis ohustab vanu religioone.

Kogu sellest on kujunemas uus religioon. Asendab varsti luterluse osades Euroopa maades. (41–50, N, alev/küla, kõrgem haridus)

Mitme vastuse puhul avaldub ka vastaja varasem mõtlemine religiooni teemale ning püüd uut vaimsust ja religioone mingisse süsteemi paigutada.

Kindlasti pole tegemist konkreetset religiooniga, kuigi neid võib lugeda osaliselt religiooni vahenditeks. Religioon on uskumuste kogum ja igal inimesel on see erinev, rääkigu nad siis ise mida tahavad. Käesoleval ajal tekib juurde väga palju huvitavaid suundi justnimelt seetõttu, et gurude aeg on läbi ja iga inimene peab olema enda jaoks see guru, keda järgida. Ehk siis inimese kõrgem mina on A ja O. Uus usk, mis tekib selle hunniku stagneerunud ning ajast ja arust usundite peale, saab olema sujuv ja voolav, vastavalt hinge arengutasemele ja eetikale. (31–40, M, maakonnakeskus, kesk- või keskeriharidus)

Ehkki otsesed võrdlusandmed puuduvad, võib arvata, et küsitluses osalenud inimeste religioosne kirjaoskus ning huvi religiooniga seotud teemade vastu on suurem kui eestlastel üldiselt. Mitu vastust viitavad nn refleksiivsele vaimsusele⁵², mida iseloomustab individuaalsete uskumusmuustrite kombineerimine ning suhteliselt suur teadlikkus erinevatest religioonidega seotud teemadest.

⁵¹ Vt Heelas, *The New Age Movement*, 27–28.

⁵² Kelly Besecke, „Speaking of Meaning in Modernity: Reflexive Spirituality as a Cultural Resource“ – *Sociology of Religion*, 62/3 (2001), 365–381.

JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Uue vaimsuse nimetamisega seonduvad kõhkklused ja vaidlused viitavad nii nähtuse erinevatele mõistmisviisidele kui ka laiematele muutustele suhtumises religiooni. Ehkki küsitlusest selgub, et uue vaimsuse mõiste on vaimsusega kokku puutunud inimeste seas isegi üllatavalt hästi aktsepteeritud (56% on selle nimetusega nõus), näitab kvalitatiivse materjali põhjalikum analüüs, et nimetamist ei peeta üldiselt pigem soovitavaks või eelistatakse muid termineid. Uue vaimsuse mõistesse suhtumine ning nimetamisviiside suur variatiivsus vihjab, et ühest ja üldiselt aktsepteeritavat ning ka tavakeeles kasutusel olevat mõistet on nähtuse jaoks väga keeruline leida.

Vaimsusele pakutavate mõistete ja määratluste alusel tuleb välja vastajate eemiline (*emic*) arusaam vaimsuse olemusest – seda nähakse inimesekeskse, avara ja võimsana, milleni igäüks jõuab vabalt ja sundimata. Küsimustikule antud vastustest tuli selgelt välja, et kui religiooni sügavam olemust võidakse tajuda universaalse ja positiivse, siis kirikut kui institutsiooni peavad uue vaimsuse keskkonnas tegutsejad anakronistlikuks ja indiviidi vabadust piiravaks. See aga ei pruugi tähendada, et kristlikku traditsiooni kui vaimsuse kandjat ei peetaks mingites kontekstides väärtuslikuks. Vaimsus tähendab selliste arusaamade kohaselt religiooni puhtamat vormi ehk institutsioonide poolt rikkumata religiooni tõelist tuuma.

See arusaam haakub ka varasemates uuringutes⁵³ väljatoodud tõdemusega, et määratlus „vaimne, ent mitte religioosne“⁵⁴ tähistab uut suhtumist religiooni ning selgitab ka võitlust mõiste „vaimsus“ sisustamise pärast. Eesti keeles on vaimsusel ingliskeelsest mõistest veelgi laiem ja üldiselt ka väga positiivne tähendusväli. Kas arusaam vaimsusest/spirituaalsusest hõlmab perspektiivis ka nt kristluses sisalduvat vaimsust⁵⁵ või seostub see just uue vaimsuse/minavaimsusega, on oluline küsimus ka kiriku jaoks.

⁵³ Vt nt Keller *et al.* „The Semantics of ‘Spirituality’“, 94–96.

⁵⁴ See eesti keeles pigem halvasti kõlav tõlge ingliskeelsest fraasist *spiritual but not religious* ongi eri uuringute põhjal populaarne identiteedimääratlus näiteks angloameerika kultuuriruumis.

⁵⁵ Vt üht seisukohta arutelus: Pöder, „Religioonisotsioloogia – uue vaimsuse preestrinna?“.

Vaimsuse esiletõus viitab ka religiooni muutumisele laiemalt: religioosne osalus toimub pigem „subjektiivse elu vaimsusena“ (*subjective-life spirituality*), mis asetab inimese võimupositsioonile võrdluses traditsioonilisema „elu kui religioon“ (*life-as-religion*) mustriaga, mis on eelkõige institutsioonipõhine.⁵⁶ Sellest annab aimu ka uuringus antud vastustes korduv arusaam nii religiooni piiratusest kui ka repressiivsusest.

Vaimsuse kontsepti kasutusviisid näitavad ka sügavamaid tendentse teispoolsesse suhtumises. Mõiste kasutamine universaalse jõu tähenduses võimaldab loobuda tänapäevases inimesekeskises ning loodusteaduslikus tähendussüsteemis Jumalast kui agendist. Kõrgem jõud võib olla küll pidevalt kohal, kuid oma olemuselt eksisteerib ta pigem kui loodusseadus, mingi füüsikaline printsip, mis mõjutab ja mida võib enda huvides ära kasutada, kuid mis ei kontrolli, mille nõudmistega ei pea arvestama. Institutsionaalse religiooni asemel nähakse vajalikuna pigem nn maagilisele mõtlemisele toetuvat maailma mõtestamise viisi (nt usk sensitiividesse, elujõu-vaimu eksistentsi) ning ka konkreetseid praktikaid nende jõudude rakendamiseks. Religioon avaldub siin oma praktilises rakenduslikkuses, millest kristlik kirik on püüdnud vaimsust puhastada.⁵⁷

Uue vaimsuse taoliste religioossete nähtuste puhul on keeruline küsimus, kui palju saame neid käsitleda ja kirjeldada kui religiooni ja kas peaksime nii tegema. Eesti näide ning uue vaimsuse praktikud pakuvad siin religiooniuringute distsipliinile huvitava probleemi, sest vastuseis religiooni mõistele on tugev. On põhimõtteline küsimus, kas materialistlikust tähendussüsteemist erinevaid arusaamu peaks nimetama religiooniks/religioossuseks. Uue vaimsuse keskkonnas on populaarsed mitu religiooni–sekulaarse skaalal eksisteerivat vahevormi, mis hõlmavad maagilise mõtlemise elemente, usku peenmateeria eksistentsi jne. Kas ja mil määral võib konkreetse praktikaga (nagu meditatsioon või reiki) tegelejat nimetada religioosseks; kas see mõiste tabab nähtuse olemust piisavalt või tekitab pigem arusaamatust ja soovimatuid lisatähendusi? Need küsimused vajavad põhjalikumat arutelu.

Uurimus tõstatab uue vaimsuse nii akadeemilistes uuringutes kui ka avalikus arutelus religioonina käsitlemise teema. Eelkõige just teaduslikes lähenemistes võiks uue vaimsuse puhul mõelda alternatiivsele termi-

⁵⁶ Heelas *et al.* „Spiritual Revolution“, 3.

⁵⁷ McGuire, „Health and Spirituality as Contemporary Concerns“, 527.

noloogiale, millega ei kaasneks tavatähenduslikke seoseid. Uue vaimsuse väärtuselise-maailmavaatelise osa puhul võiks sobida näiteks „spirituaalne humanism“, mis võtab kokku minavaimsuse tuuma, ent ei viita soovimatutele kaastähendustele, mis „vaimsuse“, „alternatiivsuse“ jms mõistetega seostuvad. Uue vaimsuse kasvav märgatavus⁵⁸ toob igal juhul kaasa vajaduse nähtust nimetada nii tavakeeles kui ka teadusuuringutes.

Uuringu valim ei ole representatiivne, mistõttu artiklis kirjeldatud käsitlusi ei saa üldistada laiemalt kõigile eestlastele. Tuleb arvestada, et analüüsitud hoiakud esindavad vähemalt hetkel veel küllalt väikest hulka inimesi, kes on uue vaimsusega kokku puutunud või vähemalt sellest huvitatud. Uuringus avaldunud mustrid tõstatavad siiski üldisemaid küsimusi vaimsuse ja religiooni rollist tänapäeval või vaimsusele omistatavatest ohtudest-võimalustest. Selge tendentsina on näha, kuidas uue vaimsusega tegelejad püüavad vaimsuse mõiste kaudu seda legitimeerida, näidata seda eksistentsiaalse ja olulisena, millele vastandub skeptikute püüd kasutada nähtust halvustavaid nimetusi. Nimetamine ei ole seega tehniline küsimus, vaid viitab sisuliste pingetele vaimsuse ümber ja sees.

⁵⁸ Uibu, „Re-emerging Religiosity”.